

Lidija Rupel

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA V KATASTRSKI OBČINI KONTOVEL

Vas Kontovel se razprostira na jugovzhodnem obronku flišne vzpetine (272,0 m), ki se z južnimi in severnimi pobočji terasasto spušča proti morski obali. Na nasprotnem, to je severnem robu griča, pa leži zaselek Dlanja vas.

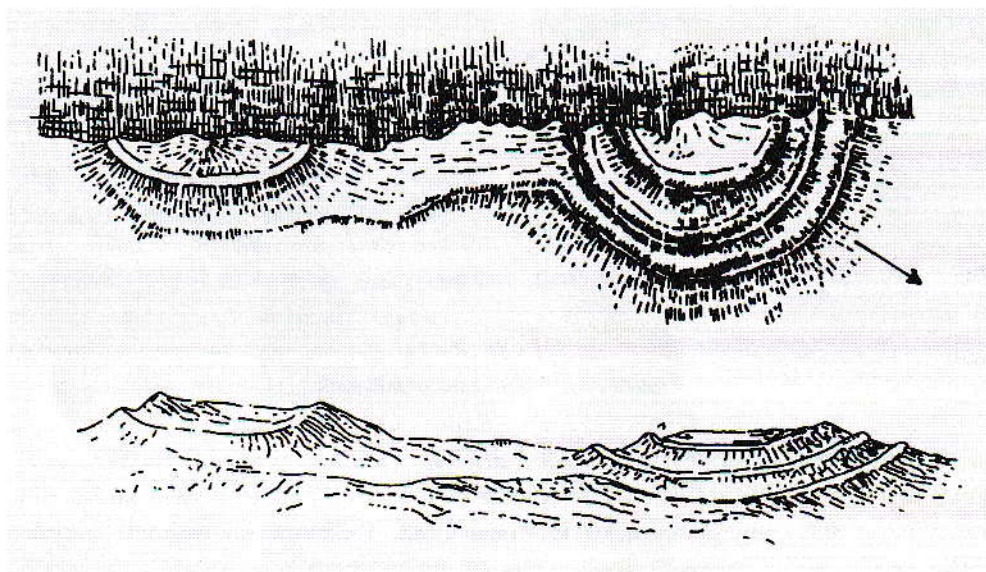
Pogled na Kontovel v petdesetih letih

Zaradi ugodne strateške lege je bil grič poseljen že v prazgodovinskem času. Prav na vrhu podolgovate vzpetine, kjer je še danes viden kup s travo poraščenih ruševin, je stalo prazgodovinsko gradišče Grad. Ruševine so ostanek srednjeveškega stolpa "*castrum Moncolani*" in jih ne moremo povezovati s prazgodovinskimi ostanki, kot so mislili v preteklosti nekateri raziskovalci.

O gradišču ni bilo več sledov že za časa znanega prirodoslovca in paleontologa Carla de Marchesettija, ki je v svoji monografiji "I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia" iz leta 1903 na kratko obravnaval kontovelsko gradišče in napisal, da obzidje sicer ni ohranjeno, a da lahko obliko in obseg naselja spoznamo iz konfiguracije terena. Po njegovem mnenju je bilo gradišče "jajčasto podolgovata naselbina, ki se v sredini zožuje"¹. Obstoje gradišča naj bi potrjevale posamezne keramične najdbe, ki jih danes hrani tržaški Mestni muzej.

Arheologinja češke narodnosti Venčeslava Karoušková Soper, avtorica obsežne raziskave o gradiščih, ki je izšla leta 1984 v angleškem jeziku z naslovom "The Castellieri of Venezia Giulia, North-eastern Italy (2nd-1st millenium B.C.)", je datirala te najdbe v čas od 11. do 9. stol. in od 7. do 4. stol. pr. Kr.², kar bi ustrezalo pozni bronasti³ in železni dobi. Karoušková je zračunala obseg gradišča, ki naj bi meril 500 m x 200 m, to je približno celotna površina vrha med središčem Kontovela in Dlanjo vasjo. Trditev arheologa B. Lonze in D. Cannarelle⁴, da je stala tu prazgodovinska gomila, pa je povsem neutemeljena, ker sta avtorja zamenjala ruševine srednjeveškega stolpa s prazgodovinskimi ostanki.

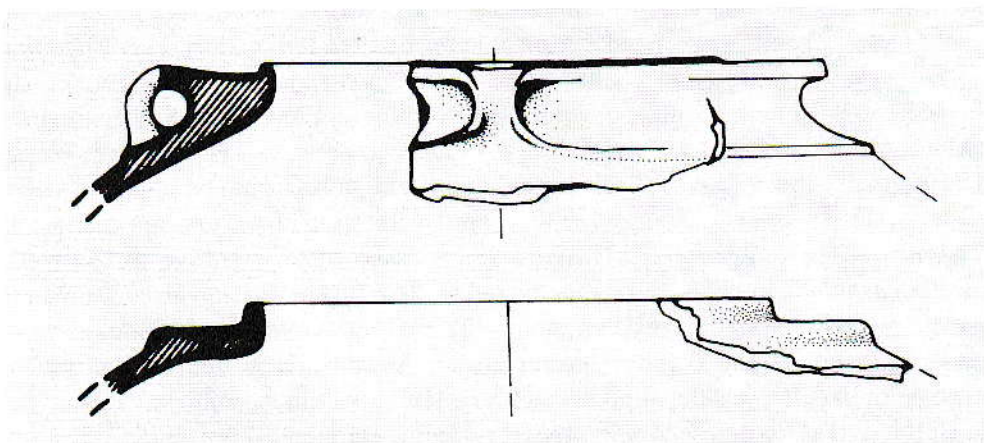
V katastrsko občino Kontovel je treba vključiti tudi Grižo, ki jo sicer v strokovni literaturi povezujejo s Prosekom. Na dveh sosednjih vzpetinah (319,3 m in 333,6 m) je nekoč ležalo dvojno gradišče, edino v naši pokrajini, ki je danes skoraj v celoti uničeno. Zgornjo naselbino je v šestdesetih letih uničila gradnja Marijinega svetišča, spodnjo pa so poškodovali gradnja razgledišča "Vedetta d'Italia", razni vojaški objekti in pogozdovanje. Marchesetti⁵ je prvi opisal gradišče

Tloris dvojnega gradišča na Griži (po Marchesettiju)

in nam ohranil njegovo obliko v tlorisu, iz katerega je razvidno, da je zgornje naselje obdajalo eno samo obzidje polkrožne oblike, spodnje pa dvojno obzidje iste oblike. Obe naselbini sta bili z dodatnim obzidjem povezani v eno samo enoto. Z obalne strani pa je bilo gradišče že naravno zavarovano s prepadnim pobočjem, zato ni potrebovalo na tem mestu dodatnega utrjevanja. Na vzhodni strani naselbine je stala za časa Marchesettija tudi tri metre visoka kamnita gomila.

Med sondiranjem je tržaški raziskovalec izkopal mnogo prazgodovinske keramike, med posebnostmi je treba omeniti tudi izredno majhne lončke, za katere je mislil, da so igrače.

Bronastodobna lončenina iz spodnje naselbine (merilo 1:2) (Moretti 1978)

Za Marchesettijem je na Griži raziskoval arheološki odsek društva "Alpina delle Giulie"⁶, vendar najdbe teh izkopavanj niso bile objavljene.

Ponovna izkopavanja na območju spodnje naselbine je vodil leta 1965 Italijanski inštitut za prazgodovino⁷. Tudi v tem primeru ni prišlo do prave objave izkopavanj, ampak razpolagamo samo s skupimi podatki, ki so jih objavili drugi avtorji.

Keramične najdbe, ki jih hrani tržaški Mestni muzej, je preučila in objavila raziskovalka Marina Moretti leta 1978 in 1983⁸. Lončenina dokazuje frekventacijo spodnje naselbine od srednje do vključno pozne bronaste dobe. Keramika iz zgornje naselbine pa je iz pozne bronaste dobe, vendar je bilo doslej objavljenih le nekaj fragmentov⁹.

Iz analize keramičnih predmetov izhaja¹⁰, da je najprej nastala naselbina na spodnjem vrhu, pozneje pa je nastalo tudi zgornje gradišče. Tedaj so zgradili zunanje obzidje, ki obkroža obe naselbini. Nazadnje so gradiščarji živeli predvsem na zgornjem vrhu, morda še v železni dobi. Dolgi naselitvi tega gradišča je nedvomno

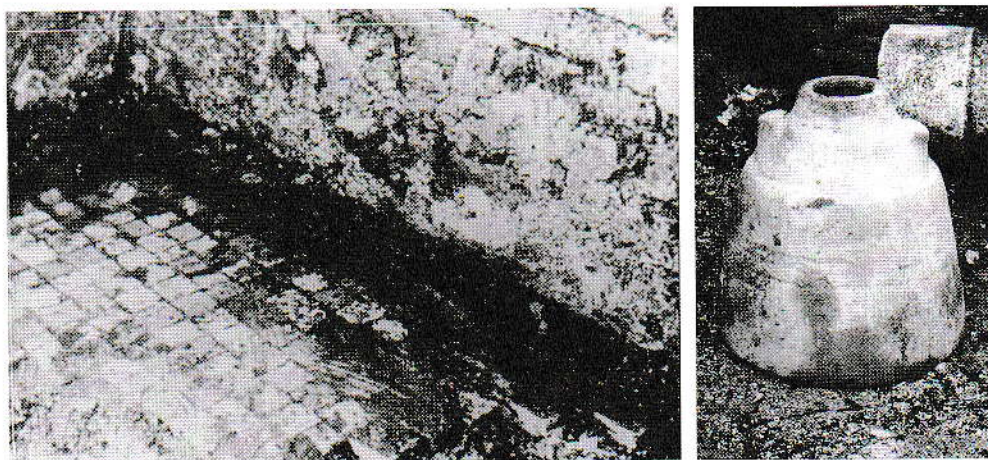
botrovala ugodna strateška lega, saj je z vzhodne strani nadziralo prehod s kraške planote v spodaj ležečo tržaško kotlino.

V strokovni literaturi ni podatkov o drugih prazgodovinskih najdbah. Z večjim številom podatkov pa razpolagamo za rimsko dobo¹¹.

Rimsko naseljevanje na tem področju je tesno povezano s cesto, znano z imenom *via Gemina*, ki je povezovala Oglej z Reko (*Aquileia – Tharsatica*). Cesta je v celoti vrisana v Antoninijevem itinerariju, nesistematičnem seznamu poštних postaj, prenočišč, izmen in mest z navedenimi vmesnimi razdaljami, ki je nastal konec 3. stol. po Kr. kot prepis starejše karte iz časa Antonina Karakale (začetek 3. stol.). V Tabuli Peutingeriani pa je vrisan le odcep za Trst. Cesta je tekla po nižinskem akvilejskem teritoriju, prekoračila Lokavec, se nadaljevala po kraškem svetu mimo Štivana proti Proseku, kjer se je pri Božjem Polju odcepil *diverticulum* za *Tergeste*. Potek tega odseka, ki ga potrjujejo tudi slučajne najdbe keramike, naj bi sledil stranski cesti, ki pelje od spomenika padlim na Proseku do Nove cerkvice. Od tod naprej sovpada trasa rimske ceste z današnjo cesto za Trst. Pri kontovelski Društveni gostilni se je začela cesta spuščati po ozki globeli, nato pa se je pod vasjo nadaljevala po strmi Stari cesti, ki je v prejšnjem stoletju povezovala planoto s Trstom, preden so zgradili Furlansko cesto. Rimsko cesto je gotovo nadzoravala utrdba-*castellum*, ki naj bi že po mnenju nekaterih tržaških raziskovalcev¹² stala na mestu poznejšega srednjeveškega stolpa. Tržaški raziskovalec C. Buttazoni je pisal v svojem članku o rimski poštni postaji Avesiki, da je bila rimska utrdba okrogle oblike, kot je sklepal po nekaterih na terenu vidnih ostankih¹³, v resnici pa je Buttazoni samo zgrešeno interpretiral razvaline srednjeveškega stolpa¹⁴. Ker do danes najdišče ni bilo še arheološko raziskano, nimamo materialnih dokazov, ki bi potrjevali to domnevo. Kljub temu je zelo verjetno, da je treba prav tu iskati rimsko postojanko, saj so Rimljani gotovo upoštevali in izkoristili naravne pogoje, ki so potem narekovali nastanek srednjeveškega stolpa, in sicer dobro strateško lego, ki omogoča nadzor tako nad kraško planoto kot nad Tržaškim zalivom, in bližino naravnega prehoda s Krasa proti obali.

Rimsko navzočnost na območju Kontovela izpričujejo tudi druge najdbe. V bližini Nove cerkvice, na meji med Prosekom in Kontovelom, so našli leta 1869 fragment kamnite plošče¹⁵ in ga prenesli v tržaški Mestni muzej, kjer je še danes. Fragment je visok 0,20 m in širok 0,43. Napis znotraj okvira na plošči, ki jo epigrafist C. Zaccaria¹⁶ datira s kakšnim dvomom v I. stol. po Kr., se glasi: "*IOVI · O(ptimo) · M(aximo) · V(ictori?)*". P. Kandler je razlagal ploščo kot mejnik med Tergestinci in Monokaleni, s čimer pa se ni strinjal že C. Buttazoni¹⁷. Po mnenju zgodovinarja A. Degrassija¹⁸ pa je plošča visela v svetišču na čast Jupitru.

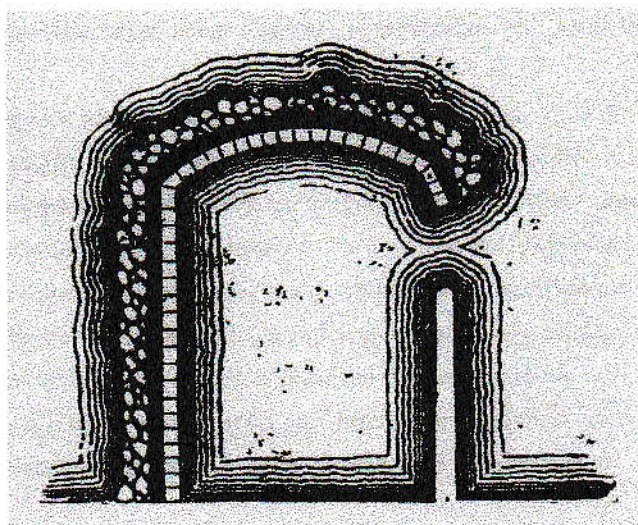
Približno 100 m pod vrhom griča, v bregu z ledinskim imenom Pod Gradom, so po 2. svetovni vojni naleteli med deli v vinogradu na hodno površino, tlakovano z glinastimi ploščicami, in na steni z ohranjenim barvnim ometom¹⁹. Na tlaku ali v njegovi neposredni bližini so našli amforo tipa Dressel 6 iz I. stol. po Kr.²⁰.

Rimski tlak in rimska amfora z najdbišča Pod Gradom

Po pripovedi domačinov naj bi prišle na dan rimske najdbe (ostanki zidov) tudi na cesti, ki *spud Škualja* zavije z glavne ceste k *Cjaru*; ob cesti za Prosek pa omenjata tako Buttazzoni kot Marchesetti²¹ rimske grobove.

V katastrsko občino Kontovel sodi tudi del obale, saj so se še do nedavnega Kontovelci ukvarjali z ribištvom. V kraju Čedaz je bil v rimskem času pristan, ki ga omenja že Ireneo Della Croce²². Pozneje je znotraj rimskega pomola družina Conti zgradila manjši pristan, ki pa je ohranil obliko antičnega. O tem pristanu piše tudi Pietro Kandler²³ leta 1852 in objavi njegov tloris.

Rimski pristan v Čedazu (Kandler 1852)

Rimski pristan je bil torej pravokotne oblike, kot je bilo značilno za vse rimske pristane v Tržaškem zalivu. Daljši nasip naj bi meril 76 m, krajši pa 53. Dostop za barke je bil s severozahoda. Kandler²⁴ piše, da je bil rimski pristan še viden ob oseki leta 1870. V. Hilber²⁵ je omenil v svojem delu o geoloških značilnostih rimskih ostankov na obali med Gradežem in Pulo takrat še vidne kamnite bloke, ostanek pristana v Čedazu.

Rimski pristan je bil povezan z rezidenčno vilo, ki je stala na naravni polici, tik nad morjem. Ostanke te zgradbe je prvi evidentiral P. Kandler²⁶. Tedanji lastniki terena, družina Conti, so izvršili prva izkopavanja in odkrili nekaj prostorov, ki so jih na podlagi najdb razlagali kot terme. Med najdbami je treba omeniti opeko z žigom cesarja Antonina Pija iz II. stol. po Kr.²⁷, ko naj bi bila vila obnovljena. Zanimiva je tudi najdba bazena z debelo plastjo ometa na stenah, ki je bil po mnenju Kandlerja vodni zbiralnik, po mnenju F. Fontane²⁸ pa *cetaria*, namenjena pripravljanju *garuma*, zelo priljubljene rimske slane začimbe.

Toponim Čedaz bi lahko izhajal prav iz besede *cetaria*²⁹, čeprav je bolj razširjena domneva, da izhaja iz keltskega rodbinskega imena *Getacius*, ki je izpričano na dveh tržaških napisih iz časa Severov³⁰.

Med arheološke najdbe sodijo tudi ostanki srednjeveškega stolpa, ki so še vidni na griču med pokopališčem in prvimi vaškimi hišami. Nove zgradbe v zadnjih letih vedno bolj ogrožajo ta spomenik. Prva omemba sega v leto 1308, ko je stolp omenjen v obliki "*castrum Montiscollani*", od leta 1318 pa se uveljavi naziv "*Moncolanum*", od konca 14. stol. pa je bilo v rabi tudi ime "*Torre de Prosecho*"³¹. Na podlagi dokumentov, starega fotografskega materiala ter terenskih ogledov iz konca sedemdesetih let je raziskovalec F. Colombo opisal obliko tega objekta³². Kontovelski grad je bil v resnici okrogel stolp, obdan s krožnim obzidjem. Na severozahodu in na jugovzhodu, kjer je grič naravno manj zabranjen, je tekel jarek, čez katerega je peljal most, vendar o vsem tem ni več sledov. Prav tako nedokazan je obstoj drugega obzidja, ki bi vključevalo prvo.

OPOMBE

- 1 Marchesetti 1903, 27.
- 2 Karoušková Soper 1984, 122-123, 341.
- 3 Bronasto dobo so arheologi do pred kratkim datirali med leti 1800 in 900 pr. Kr., sedaj pa so na podlagi novih dognanj spremenili to kronologijo, tako da sega v čas od XXIII. do konca XI. stol. pr. Kr.
- 4 Lonza 1963, 34; Cannarella 1968, 209
- 5 Marchesetti 1903, 28-29, tab. I, sl. 3; Flego, Rupel 1993, 151-154.
- 6 Lonza 1963, 31.
- 7 Cannarella 1968, 208.
- 8 Moretti 1978, 41-64; Moretti 1983, 119-121.
- 9 Cardarelli 1983, 112, tab. 32A.

- 10 Flego, Rupel, 1993, 154.
- 11 Večino podatkov sem povzela po raziskavi o rimskih najdiščih v Tržaški pokrajini, ki jo pripravljava s Stankom Flegom.
- 12 Buttazzoni 1870-1871, 30; Marchesetti 1903, 27, op. 1.
- 13 Buttazzoni 1870-1871, 30: "il castello romano sembra essere stato egualmente rotondo ma di minor proporzioni, a giudicare almeno da alcuni avanzi rinchiusi nel terreno sovrastante alla cinta medievale".
- 14 Colombo 1998, 254.
- 15 I. I. X, 4, št. 301.
- 16 Zaccaria 1992, 231-232, št. 301.
- 17 Buttazzoni 1870-71, 31.
- 18 Degrassi 1970, 632.
- 19 Colombo 1998, 217.
- 20 Maselli Scotti 1979, 355.
- 21 Buttazzoni 1870-1871, 29; Marchesetti 1903, 27, op. 1.
- 22 Ireneo 1698, 266.
- 23 Kandler 1852, 26; Degrassi 1957, 32-33, tab. I, sl. 2.
- 24 Kandler 1870: "ancora integro a fior d'acqua bassa"
- 25 Hilber 1889, 290.
- 26 Kandler 1852, 27.
- 27 Zaccaria, Župančič 1993, 134; Fontana 1993, 182-183, op. 628.
- 28 Kandler 1852, 26; Fontana 1993, 182, op. 627.
- 29 Fontana 1993, 182, op. 626
- 30 Kandler 1852, 26.
- 31 Colombo 1998, 219, 222.
- 32 Colombo 1998, 251-256.

BIBLIOGRAFIJA

- Buttazzoni 1870-1871 = Buttazzoni, Di Avesica romana, l'odierno Prosecco. Studio geografico, v "Archeografo Triestino" N. S. II, 23-34.
- Cannarella 1968 = D. Cannarella, Il Carso, Trieste 1968.
- Cardarelli 1983 = A. Cardarelli, Castellieri nel Carso e nell'Istria: cronologia degli insediamenti tra media età del bronzo e prima età del ferro, Preistoria del Caput Adriae, Il Catalogo, 1983, 87-117.
- Colombo 1998 = F. Colombo, Dal Castello di Moncholino alla Torre di Prosecco, "Archeografo Triestino" LVIII, 1998, 213-256.
- Degrassi 1957 = A. Degrassi, I porti romani dell'Istria, "AMSIA" V, 24-81.
- Degrassi 1970 = A. Degrassi, Culti dell'Istria preromana e romana, "Adriatica praehistorica et antiqua", Miscellanea G. Novak dicata, Zagreb 1979, 615-632.
- Flego, Rupel 1993 = S. Flego, L. Rupel, Prazgodovinska gradišča Tržaške pokrajine, Trst 1993, 149-154.
- Fontana 1993 = F. Fontana, La villa romana di Barcola, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 4, Roma 1993.
- Giulia, Trieste
- Hilber 1889 = V. Hilber, Geologische Küstenforschungen zwischen Grado und Pola, Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, math.- naturwiss. Kl., XCVIII, Abt. 1, 1889.
- I.I. = *Inscriptiones Italiae*, Volumen X, Regio X, Fasciculus IV: *Tergeste*, curavit P. Sticotti, 1951.

- Ireneo 1698 = Ireneo Della Croce, Istoria antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste, 1698.
- Kandler 1852 Kandler 1870 = P. Kandler, Osservatore Triestino, 20 sett. 1870.
- Kandler 1852, P. Kandler, L'Istria VII, 1852.
- Karoušková Soper 1984 = V. Karoušková Soper, The Castellieri of Venezia Giulia, North-eastern Italy (2nd - 1st millenium B.C.) BAR International Series 192, Oxford.
- Lonza 1963 = B. Lonza, Guida alla Preistoria di Trieste, Pagine istriane Anno XII, serie IV, 9, 21-37.
- Marchesetti 1903 = C. Marchesetti, I Castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia, Atti del Museo Civico di Storia Naturale IV, Trieste, 1903, 1-206.
- Maselli Scotti 1979 = F. Maselli Scotti, Il territorio sudorientale di Aquileia, Antichità Altoadriatiche XV/I, 1979, 345-381.
- Moretti 1978 = M. Moretti, Monte Grisa: area inferiore, I Castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste, Monografie di Preistoria II, 1978, 41-64.
- Moretti 1983 = M. Moretti, Castelliere di Monte Grisa, Preistoria del Caput Adriae, Il Catalogo, 119-121.
- Zaccaria 1992 = C. Zaccaria, Regio X. Venetia et Histria. Tergeste. Ager Tergesti adtributus, Supplementa Italica, NS (estratto), Roma, 139-283.
- Zaccaria, Župančič 1993 = C. Zaccaria, M. Župančič, I bolli laterizi del territorio di Tergeste Romana, 135-178, v: I laterizi di età romana nell'area nordadriatica (a cura di Claudio Zaccaria), Cataloghi e monografie archeologiche dei Civici Musei di Udine - 3.

Poboče Kontovela pred 28.7.1857, ko so otvorili Južno železnico (Trst-Dunaj)